

Sead Šemsović
Hafiz Širazi
na Slavenskom Jugu

UDK 821.222.1(497.6)
929 Shirazi

Rad donosi promatranje prisustva Hafiza Širazija kroz više nivoa: rukopisi njegova *Divana* u Bosni i Hercegovini, književnohistorijski osvrti i poetička propitivanja Hafizovog djela te prijevodi. Svaka od dionica prisustva Hafiza Širazija na Slavenskom Jugu oblikuje sliku recepcije njegove poezije, prije svega kod Bošnjaka, a potom i kod drugih južnoslavenskih naroda, među kojima će se posebno istaknuti srpski romantičari. Interes rada zahvatio je i druge važnije perzijske klasike te njihovu važnost za razvoj evropskih književnosti od renesanse do romantizma, kao i južnoslavenske romantičare koji su se inspirirali Hafizovom poezijom.

Ključne riječi: Hafiz Širazi, rukopisi *Divana*, poetika sufijske poezije, doticanje kultura

*U ezelu zraka Tvoje ljepote se obznani,
Ljubav se pojavi i vatra sav svijet zapali.*

(*Divan*, gazel br. 150)

Iako je perzijski jezik na prostoru Balkana u periodu Osmanske države u manjoj mjeri bio prisutan u odnosu na osmanski i arapski, djela perzijskih klasika ipak su bila zastupljena kod bosanskohercegovačke uleme. Kako je osmanski bio jezik administracije, arapski – vjere i perzijski – jezik visoke kulture, tako je i njihova zastupljenost bila u uskoj vezi s obimom same primjene.

Već od prvih godina osmanske vlasti na prostoru Bosne dolazi do prepisivanja ili posjedovanja djela klasične perzijske književnosti. Među njima će se posebno istaći *Mesnevi* Mevlane Dželaludina Rumija, *Đulistan* i *Bustan* Sa'dija Širazija te *Divan* Hafiza Širazija, kao i nekoliko značajnijih uradaka koji se bave komentiranjem ovih djela. Već 1489. godine¹ na prostoru Bosne nastaje prijepis Sa'dijevo *Đulistana*, što će se nastaviti 1565.,² 1573.,³ 1615.,⁴ 1780.⁵ te 1871.⁶ godine, što saznajemo iz dosad najpotpunijeg uvida koji je sačinio Muhamed Ždralović. Isti nam izvor, također, ukazuje na to kako smo prve komentare ovih djela prepisivali od 1548. godine i da je to bio komentar na Sa'dijevo djelo *Bustan*,⁷ kao i mnogo veći broj komentara *Đulistana*, te da smo još prije 1600. godine dobili i vlastite komentatorske radove iz pera Ahmeda Sudi Bošnjaka,⁸ kao i prve prijepise *Đulistana*: 1600.⁹ i 1751.¹⁰ godine.

Mevlana Dželaluddin Rumi sa svojim kapitalnim djelom *Mesnevi* pojavit će se tek nekoliko puta među prijepisima: 1636.¹¹ i 1642.¹², kao i među komentarima: 1672.¹³ i 1785.¹⁴, na što je zasigurno utjecala sama vanredna obimnost ove enciklopedije tesavvufa.

Pored toga, bošnjački divanski pjesnici okušavali su se i u pisanju *nazira* – paralela na djela ovih perzijskih klasika:

Kao dobar primjer dovoljno je spomenuti mostarskog pjesnika i namjesnika Bosne iz XVI stoljeća, Derviš-pašu Bajezidagića, koji je pokušao spjevati naziru na Rumijevu *Mesnevi* i čak završio dva toma. O tome u *Bulbulistanu*, proznom tekstu napisanom po uzoru na Sadijev *Đulistan* u XVIII stoljeću piše Fevzija Mostarac. Bajezidagić je također napisao paralelu na treći gazel iz *Divana* Hafiza Širazija.¹⁵

U Ždralovićevom popisu bosanskih arebičkih rukoprepisivača ne nailazimo na *Divan* Muhameda Hafiza Širazija, dok nailazimo na tek jedan prijepis Sururijevo komentara na *Divan* u nedatiranom rukopisu.¹⁶ Sama činjenica da je bio prepisivan komentar ukazuje na to da je zasigurno morao postojati i prijepis samog *Divana*. Iz sačuvanih vakufnama saznajemo da su neke privatne biblioteke posjedovale prijepise Hafizovog *Divana*. Tako će se u biblioteci Ismail-bega Dženetića, koja je popisana 29. maja 1777. godine, naći i "Hafizovo djelo", što Ždralović razložno pretpostavlja da bi mogao biti *Divan*; Ahmed Munib Glodo, umro 1850. godine, imao je "u svojoj biblioteci (...) divane Džamija, Jahja efendije, Junusa (Emre), Ismaila Hakija, Vahdetija, Bakija i Hafiza"¹⁷. Među pouzdanim vijestima nalaze se i one o orijentalnim zbirkama Bosne i Hercegovine koje posjeduju Hafizov *Divan*. Tako kod Ždralovića nalazimo podatke da se jedan primjerak u tom trenutku nalazio u Orijentalnoj

¹ Muhamed Ždralović, *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arebičkim rukopisima*, knj. 2 – *Kronološki pregled*, Sarajevo, 1988, str. 15-16.

² Ibid., str. 18.

³ Ibid., str. 19.

⁴ Ibid., str. 38.

⁵ Ibid., str. 213.

⁶ Ibid., str. 316.

⁷ Ibid., str. 16.

⁸ Hazim Šabanović, *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973, str. 89-95. Usp. i Namir Karahalilović, Munir Drkić, *Ahmed Sudi Bošnjak – komentator perzijskih klasika*, Mostar, 2014.

⁹ Muhamed Ždralović, *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arebičkim rukopisima*, knj. 2 – *Kronološki pregled*, Sarajevo, 1988, str. 31.

¹⁰ Ibid., str. 164.

¹¹ Ibid., str. 56.

¹² Ibid., str. 63.

¹³ Ibid., str. 67.

¹⁴ Ibid., str. 220.

¹⁵ Namir Karahalilović, Munir Drkić, *Ahmed Sudi Bošnjak – komentator perzijskih klasika*, Mostar, 2014, str. 13.

¹⁶ Muhamed Ždralović, *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arebičkim rukopisima*, knj. 2 – *Kronološki pregled*, Sarajevo, 1988, str. 346.

¹⁷ Muhamed Ždralović, *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arebičkim rukopisima*, knj. 1, Sarajevo, 1988, str. 43-44.

zбирци Arhiva Hercegovine u Mostaru (Kat. br. 671)¹⁸ te da je jedan primjerak Bašagić poklonio Orijentalnoj zbirци Jugoslavenske akademije (OZJA br. 1585)¹⁹.

U *Katalogu arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke*, svezak IV,²⁰ nailazimo na opis dvanaest rukopisa Hafizovog *Divana* (3161-3172), dok će Ekrem Tucaković 2004. utvrditi da Biblioteka ipak posjeduje četrnaest prijepisa.²¹

Sasvim znakovitom ostaje činjenica da ne postoji niti jedna sačuvana vijest o prepisivanju Hafizovog *Divana* na prostoru Bosne, jer svi dostupni podaci ukazuju na donošenje gotovih prijepisa na ovaj prostor. Iako je sačuvan u pozamašnom broju, Hafizov *Divan*, prema dosadašnjim saznanjima, nije prepisivan kod nas, za razliku od Sa'dijevih djela i djela drugih perzijskih klasika. Možda je tome doprinijelo čvrsto uvjerenje domaćeg stanovništva da se *Divan* otvara u bezizlaznim prilikama kako bi se pronašao odgovor, te da se niko nije osjetio dostojnim prenijeti tu njegovu nadnaravnost u novi ispis.

O mjestu Sudijevih djela u komentiranju *Divana* Hafiza Širazija do danas je govoreno u više navrata, od Bašagićevih knjiga *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti* te *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, preko Mehmeda Handžića, Hazima Šabanovića, Bećira Džake pa do Namira Karahalilovića i Munira Drkića. Navedeni podaci svjedoče o ozbiljnom bavljenju Bošnjaka najprije divanskom književnošću, a potom i njezinom temeljnom dionicom – perzijskim klasičnim pjesnicima, što je, kako su pojedini istraživači do sada pokazali, utjecalo na razvoj bošnjačke književnosti i u postosmanskom razdoblju.²²

Budući da bošnjački intelektualci osmanskog perioda znaju osmanski i arapski, a ne tako rijetko i perzijski jezik, potreba za prijevodima orijentalnih književnosti, a samim tim i perzijskih klasika, nije postojala. Stoga će prvi prijevodi perzijskih pjesnika, u prvom redu Hafiza, doći iz redova srpskih romantičara, u konkretnom primjeru, iz prevodilačke djelatnosti Jovana Jovanovića Zmaja. Budući da je sam romantizam, naročito onaj njemački, otjelovljen u djelu Johana Wolfganga Goethea, koji se tako silno oduševljavao poezijom Orijenta te po tom uzoru i sačinio svoj *Zapadno-istočni divan*, na južnoslavenskom je prostoru iznjedrio romantičara naklonjenog divanskoj poeziji. Zmaj Hafiza ne prevodi s perzijskog jezika, već mu prilazi preko njemačkog prijevoda i domaću publiku već 1861. godine napaja istočnim parnasom. Naslovivši zbirku sa *Istočni biser*, Zmaj je pokušao prenijeti, naravno kroz svoje razumijevanje ove specifične poetike, dio vlastitog oduševljenja Istokom. Iako ni njegova romantičarska poezija nije mogla ostati imuna na svojevrsni dijalog s divanskom poezijom, rijetki su se istraživači usuđivali progovoriti o tome,²³ već su češće isticali neke druge osobine njegova pjesništva.

Sama činjenica da se romantizam posvećuje u svojoj punini prezentiranju pjesnikovih emocija izazvanih ženskom ljepotom nedvojbeno nam ukazuje na snažan odjek sufijске poezije Orijenta. Već same epohe koje prethode romantizmu: humanizam, renesansa, barok, klasicizam i sentimentalizam, postepeno su pripremale evropsko čitateljstvo na književnu nesputanost sufijских tema, koje su do tada bile nepoznate evropskom mračnom Srednjem vijeku. Pritom, postupak deskralizacije ove poetike neće biti iznimka evropskog romantizma; lahko je možemo prepoznati i u djelima bošnjačkih pjesnika koji su orijentalnu književnost čitali u originalu, kakvi su Bašagić i Musa Ćazim Ćatić.

¹⁸ Ibid., str. 81.

¹⁹ Ibid., str. 64.

²⁰ Fehim Nametak, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke*, svezak IV, London-Sarajevo, 1998, str. 398-402.

²¹ Ekrem Tucaković, *Rukopisi Hafizovog Divana u Gazi Husrev-begovoj biblioteci*, *Znakovi vremena*, god. 7, br. 22-23 (2004), str. 68-74.

²² O prisustvu Orijenta i Islama u bošnjačkoj književnosti postosmanskog razdoblja pisali su: Muhsin Rizvić, Enes Duraković, Enver Kazaz, Zilhad Ključanin, Lamija Hadžiosmanović i drugi.

²³ Lamija Hadžiosmanović, *Orijentalni motivi u poeziji Zmaja Jovana Jovanovića*, u "Godišnjak" BZK 'Preporod', god. 6 (2006), str. 267-278.

Stoga je Zmajeva oduševljenost Hafizovom poezijom prirodni slijed razvoja romantizma kod južnoslavenskih naroda. Naime, onako kako su se evropski romantičari – Goethe, Heine, Puškin, Jesenjin i drugi – napajali *Istočnim parnasom*, tako se i Zmaj, bez ikakvog otklona od Istoka, okreće poeziji na orijentalnim jezicima u kojoj prepoznaje bogat materijal slika kojima se mogu podražavati emotivna stanja. Budući da je evropskoj književnosti takvo što bilo sasvim nepoznato, osviješteni evropski intelektualci čitaju ovu književnost i u većoj ili manjoj mjeri preuzimaju bogatu lepezu metafora i pjesničkih slika.

Nakon zbirke *Istočni biser*, Zmaj će 1871. godine objaviti zbirku *Pesme Mirza-Šafije – većinom po Bodensteru*, koju će sačiniti na temelju kontroverzne zbirke *Lieder des Mirza Schaffy* (1851) njemačkog romantičara Friedricha Bodenstedta (1819 – 1892). Kontroverza se zasniva na znanstvenom razilaženju u tome je li Mirza Šafi historijska ličnost ili tek plod kreacije samog Bodenstedta, što ni u kom slučaju nije zasmetalo da ta zbirka bude jedna od najštampanijih knjiga njemačkog govornog područja u 19. stoljeću.²⁴

Do danas se prevodioci nisu posebno bavili ocjenjivanjem Zmajeve prevodilačke djelatnosti koji nije direktan već posredan prijevod, što moramo napomenuti, možemo prepoznati poneki izuzetno uspio uradak:

“Svet nek’ bude” – glas se vijnu,
Glas Božiji usred noći –
Glas se vijnu – svet zasijnu:
Stvoriše se tvoje oči.²⁵

***

Oj, ustoko²⁶ krilatiću,
Ti ljubavi služit’ znaš!
Pozdravi mi najmilije,
Onu lepu – ti već znaš!

Ti joj kaži da me davi
Teret sinji nemilo,
Zato skoro neka javi,
Šta da javi – ti već znaš!

Za njih znati, a nemati
One slasti velike,
Ne može se održati...
Sve joj kaži – ti već znaš!

Ništa nisu rajске slasti,
Koje niski hvali hud,
Kad se može tamo pasti...
One mreže – ti već znaš!

Or’o biti nije slava,
Koji leti u oblak –
Slavuj-Hafis obožava
Onu ružu – ti već znaš!²⁷

²⁴ Ibid., str. 277-278.

²⁵ *Pevanija Jovana Jovanovića Zmaja u 4 knjige*, knj. 2, Narodno delo, s.a., s.l., str. 922.

²⁶ Istočni vjetar.

²⁷ *Pevanija Jovana Jovanovića Zmaja u 4 knjige*, knj. 2, Narodno delo, s.a., s.l., str. 923.

***

*Baš da me Alah šahom stvorio
 Dao mi slavu, zlato i snagu,
 Ja ne bih drugi presto tražio,
 Već što sad imam na tvome pragu.²⁸*

***

*Čuj ko čuje: raja sam se odrek'o,
 Pa baš onda u raju se zatek'o,
 Još od prve, od zelene mladosti,
 Želeo sam tražio sam mudrosti.
 Kod mudraca ne beše mi povoljno,
 Kod nemudrih našo sam je dovoljno,
 Ne u miru, gde se knjige premeću,
 Našo sam je u proleću, u cveću.
 Tek sam onda našo sebe u sebi,
 Kad sam, draga, izgubio sebe u tebi.²⁹*

Kako vidimo, Zmaj u prijevodima ne odstupa od poetike sufijske poezije, već je vjerno prenosi u srpski jezik poštujući zagonetnost slojevitih značenja sufijskih metafora. Pored ovih, u brojnim drugim primjerima Zmajev prijevod u potpunosti prati Hafizovu dvosmislenost u upotrebi motiva vina, krčme i krčmarice, čime nije narušio složeni senzibilitet ove poezije opredijelivši se samo za jedan pristup.

Najistaknutiji bošnjački prevodilac Hafiza s kraja 19. i početka 20. stoljeća također je pjesnik romantizma, Safvet-beg Bašagić. Svoju sklonost perzijskim klasicima pokazat će već odabirom pjesničkog imena Mirza, a prijevode Hafizove poezije objavljuivat će u zagrebačkom časopisu "Prosvjeta", u sarajevskoj "Nadi", "Pobratimu" te "Beharu", u razdoblju od 1893. do 1927. godine.

Svakako da će Bašagić prevoditi "iznutra", ne samo zbog toga što izravno prenosi iz perzijskog u bosanski jezik, već i zbog upotrebe islamske terminologije:

*O sabahski miris vjetre,
 Što mi vazda dušu blaži!
 Ako vidiš moju dragu,
 Od mene joj selam kaži.*

Stoga će Bašagićevo pretakanje iz jezika u jezik zadržati boju Istoka, dok će Zmaj pratiti osnovnu ideju lišenu orijentalno-islamske terminologije. Takva dva pristupa donijet će i drugačiji odnos prema Hafizu, Bašagićev je i islamski i hedonistički, dok je Zmajev površno poznavanje islama donijelo u pojedinim primjerima, iako posredno, Hafizovu nesputanost sasvim vjerodostojno.³⁰

Ahmed Ananda u svojstvu prevodioca i komentatora sačinio je prvi ozbiljniji izbor Hafizove poezije i 2004. godine objaviti ga pod naslovom *Divani-Hafez – sedamdeset sehura s Hafezom* u izdanju sarajevske izdavačke kuće Buybook.

U izdanju Instituta "Ibn Sina" 2009. godine u Sarajevu pojavio se Hafizov *Divan* na bosanskom jeziku u prijevodu Bećira Džake, a u prepjevima Amine Šiljak-Jesenković, Asmira Kujovića i Muamera Kodrića. Izvanredna likovna

²⁸ Ibid., str. 924

²⁹ Ibid., str. 927.

³⁰ Sličan odnos u prijevodima možemo prepoznati i između Hajjamovih rubajija iz prevodilačkog rada Safvet-bega Bašagića i Fehima Bajraktarevića, pri čemu Bajraktarević pokazuje viši stepen slobode u razumijevanju Hajjamove poetike.

rješenja na svakoj strani knjige prate u naporednom odnosu perzijski izvornik i bosanski prijevod. Uobličen od pet stotina gazela, Hafizov *Divan* je u prvoj deceniji 21. stoljeća konačno postao dostupan široj čitalačkoj publici u Bosni i Hercegovini i u regionu.

Najraniji prikaz života i djela Hafiza Širazija u kulturnoj historiji Bošnjaka dolazi iz pera Safvet-bega Bašagića, koji će u prvom navratu pisati o životopisu (Prosvjeta [Zagreb], 1894. i Mearif, 1895-1896), dok će u drugom progovoriti i o Hafizovom pjesničkom djelu (Gajret, 1925). Između dva Bašagićeva rada pojavit će se 1914. godine u Mostaru, a u izdanju "Prve muslimanske nakladne knjižare i štamparije", *Kratak pregled perzijske književnosti* Huseina Đoge, u kome, nakon predstavljanja najstarijih, predislamskih slojeva perzijske književnosti, autor pažnju posvećuje klasicima ove književnosti, pa i samom Hafizu:

Lirsko veselo pjesništvo postiglo je vrhunac u pjesniku Hafizu, čiji se radovi mogu ubrojiti među biser radove svjetske literature. Pjesma Hafizova nije zapalila samo Istok i njegov narod, nego je ona vršila velik utjecaj i na Zapad. Njega prevodi od Nijemaca Rückert u Bodensted, a po njegovom načinu ispjeva mnogu pjesmu Goete i Hajne. Kod nas je prevodioc Hafiza Zmaj Jovo i nešto Bašagić.

Potpuno mu je ime Hafiz Šems-ed-Din Muhamed. Nije poznata godina rođenja, ali je poznato, da je rođen u Širazu i da je tamo umro 1389. Njegove su "gazele" pune veselja i užitka, zadojene satiroom na sve prilike one dobe. Pjesma i buka, vino i društvo te lijepe djevojke, to je gradivo za njegov pjesnički duh, koji je zaista stvorio najljepše lirске pjesme ovome narodu, koji i danas hodočasti njegovom grobu.³¹

U drugom po redu prilogu Bašagić će ponuditi i strana čitanja Hafiza: Paula Horna *Geschichte der persischen Literatur* te dr. Scherza, čijim će navodima pokazati koliko je sam pjesnik cijenjen i u širim svjetskim književnim krugovima. Bašagić je ovim radom ne samo približio Hafiza domaćoj čitalačkoj publici već je započeo jedan slab, ali ipak važan niz bošnjačkih književnokritičkih radova o perzijskim klasicima. Pritom, visoki profesionalizam za to vrijeme, koji se ogleda u konsultiranju recentne svjetske književnokritičke misli o Hafizu, na razini je strogih metodoloških principa ove nauke.

Do danas najobuhvatniju sliku perzijske književnosti na našem jezičkom području ponudio je Bećir Džaka u knjizi *Historija perzijske književnosti – od nastanka do kraja 15. vijeka*, objavljenoj u Sarajevu 1997. godine. U obimnom poglavlju naslovljenom *Šemsudin Muhamed Hafiz Širazi*³² Džaka donosi mnoštvo podataka, od činjenica i legendi o pjesnikovom životu, preko moguće periodizacije gazela i njihovog čitanja, pa do informacija o važnijim prijevodima i uopće bavljenjima Hafizom u Evropi.

Iako Džaka naznačava da u načelu postoje dva moguća čitanja Hafiza, "bukvalan prijevod"³³ i "ezoterični smisao"³⁴, sama ideja periodizacije gazela na način da je u nekim prepoznatljiva "mladenačka zanesenost i ustreltalost pjesnika pred ljepotom drage"³⁵, a opet u drugim "Hafiz smatra ljubav kao uzbuđenje, kretanje i ekstazu prema Apsolutnom biću, prema Bogu"³⁶, narušava prethodno definirani koncept čitanja. Zapravo, svoju primarnu ideju da se svi stihovi mogu tumačiti na oba načina Džaka u praktičnim primjerima čitanja opovrgava do te mjere da će reći da se Hafiz "izliječio od sufjske zaraze"³⁷, čime dokida u ranijem dijelu rada iznesenu tvrdnju da se "ne može prihvatiti

³¹ Husein Đogo, *Kratak pregled perzijske književnosti*, Prva muslimanska nakladna knjižara i štamparija (Mehmed Bekir Kalajdžić), Mostar, 1914, str. 26.

³² Bećir Džaka, *Historija perzijske književnosti – od nastanka do kraja 15. vijeka*, Sarajevo, 1997, str. 397-417.

³³ Ibid., str. 401.

³⁴ Ibid., str. 401.

³⁵ Ibid., str. 403.

³⁶ Ibid., str. 409.

³⁷ Ibid., str. 407.

da Hafiz pjeva samo o konkretnim pojmovima, niti pak kao pjesnik koji pjeva o mističkoj ekstazi i usmjerenosti ka Božanskom biću. Na osnovu sadržaja Hafizovih gazela, jasno je da su kod njega zastupljena oba vida interpretacije³⁸. Tek na jednom mjestu autor će se u potpunosti pridržavati koncepta dvojnog tumačenja, pri čemu dvojnost ne nastaje kao sloboda širine, već kao neprecizna slika, za koju sam Džaka ne može odrediti je li doslovna ili metaforička, te je uzima kao dokaz “dvojne interpretacije”³⁹.

Ovakvim pristupom interpretativne strategije koje možemo primijeniti na poetiku Hafizovih gazela Bećir Džaka sveo je na racionalno razlikovanje bohemstva od tesavvufa, nakon čega treba uslijediti daljnja analiza u jednom od ta dva smjera. Time je stihovima “očiglednog bohemstva” dokinuo mogućnost da budu tretirani kao pjesnički simboli poetike sufizma. Takav, sasvim paušalan pristup, učinio je da ovaj bejt bude tumačen pogrešno:

*Imam fetvu prvaka magova, a to je stara priča,
Da je vino haram tamo gdje nema voljene.*⁴⁰

Prateći neutemeljenu periodizaciju Džaka veli da “po Hafizu, vino bi moglo biti dozvoljeno kad je draga prisutna, jer može liječiti od ljubavnih jada, može biti lijek, ali ako nema drage ni vino ne vrijedi, treba ga zabraniti kao što i jeste zabranjeno, haram. Prema tome, sigurno bi se moglo zaključiti da gazeli iz mladosti temu vina povezuju za ljubavne jade pjesnika”⁴¹. Izvanrednu Hafizovu sliku “stare priče”, odnosno poznatog pravila duhovnog putovanja da je čovjekova “opijenost / oduševljenost / zabezекnutost dozvoljena samo ukoliko se odnosi na Boga”, Džaka spušta na najnižu razinu interpretacije, miješajući, pritom, šerijatsku zabranu vina s neprisuštvom drage, čime nastaje zbrčkana slika sumnjivog uzročno-posljedičnog odnosa.

³⁸ Ibid., str. 401.

³⁹ Ibid., str. 413.

⁴⁰ Ibid., str. 404.

⁴¹ Ibid., str. 404.

Posljednje ozbiljnije bavljenje Hafizom Širazijem nalazimo u obliku prijevoda i domaćih radova objedinjenih u tematu *Pristup poeziji hafiza Širazija* u dvobroju 22-23 časopisa *Znakovi vremena* Naučnoistraživačkog instituta “Ibn Sina” iz Sarajeva, iz 2004. godine. Osim već spominjanog rada Ekrema Tucakovića *Rukopisi Hafizovog “Divana” u Gazi Husrev-begovoj biblioteci*, u ovom tematu nalaze se prijevodi sljedećih radova: Tariqi Pournamdaryan, *Pristup Hafizovoj poeziji i Komentar i tumačenje unutarnjeg značenja prvog gazela Hafizovog “Divana”*; Morteza Motahharai,

Irfan Hafiza Širazija i Nasrullah Purdževadi, *Bohemstvo u Hafiza*. Prijevod s perzijskog jezika donose Namir Karahalilović i Ahmed Zildžić, a s turskog Amina Šiljak-Jesenković.

U izdanju Fondacije "Mula Sadra" iz Sarajeva 2009. godine objavljena je studija Murteze Mutaharija *Hafizov irfan*. Nastala na temelju Mutaharijevih predavanja iz 1980. godine, ova studija do danas je najcjelovitiji prikaz Hafizove poetike na bosanskom jeziku. Autor sasvim samosvojno govori i o književnim i o spoznajnim vrijednostima poezije Hafiza Širazija. Pisan jezikom razumljivim i široj čitalačkoj publici, ovaj obimniji esej nudi pogled na ovu poeziju iz samog središta stvari.

Osim rukopisima *Divana* i komentarima na *Divan*, prijevodima i književnokritičkim radovima, Hafiz je na Balkanu prisutan i intertekstualnim dijalogom koji s njim uspostavljaju domaći pjesnici. Od Zmaja i Bašagića, preko Muse Čazima Čatića i Skendera Kulenovića, Ibrahima Kajana, Džemaludina Latića i Hadžema Hajdarevića, pa do najmlađe generacije koju sasvim samosvojno predstavljaju Asmir Kujović i Nadija Rebronja, Hafiz Širazi svojom poetikom prisutan je u književnostima južnoslavenskih naroda. Njegovo prisustvo posebno je upečatljivo u bošnjačkoj književnosti, kao književnosti koja osim posredne veze s perzijskim klasicima, koju dijeli s ostalim južnoslavenskim kulturama, jedina od njih baštini i izravan odnos. Dugostoljetno oslanjanje starije bošnjačke književnosti na perzijske klasike nužno je proizvelo nove generacije pjesnika koji nasljeđuju i vanjsko i unutarnje sagledavanje ove poetike.

Abstract Hafiz Shirazi in Slavic South

Sead Šemsović

This paper observes the presence of Hafiz Shirazi on several levels: the manuscripts of his *Divan* in Bosnia and Herzegovina, the literary-historical reviews and poetic questioning of Hafiz's work and the translations. Each level of Hafiz's presence in the Slavic South shapes the picture of the reception of his poetry, primarily by the Bosniaks, and then by the other Southern Slavic peoples, among which the Serbian romantics are particularly prominent. In order to make the overview more comprehensive, the interest of this paper also encompasses other important Persian classics and their significance for the development of the European literatures from Renaissance to Romanticism, as well as the Southern Slavic romantics who were inspired by Hafiz's poetry.

Keywords: Hafiz Shirazi, manuscripts of *Divan*, poetics of the Sufi poetry, contacts between cultures